

Jogállam és rendkívüli helyzet

A jog működésével és hatásával foglalkozó különböző jogelméleti gondolkodók többnyire olyasféle helyzeteket vizsgáltak, amelyeket a társadalmi élet szokásos, rendszerinti, *normális állapotának* nevezhetünk. Az elmúlt fél évszázadban, különösképpen azonban az Európai Unió megalakítása, majd kibővítése óta, a jogállamiság követelménye lényeges kulcskategóriaként jelent meg. A jogállami működés tesztje a következő: megvizsgáljuk azt, egy nem normál helyzetben – vagy amennyiben úgy tetszik –, egy *rendkívüli helyzetben* pontosan miként lehetséges a társadalom számára alapvető politikai döntéseket meghozni úgy, hogy ezek a döntések mindvégig a jogállami keretek között maradjanak.

Tanulmányunk célja, hogy megvilágítsuk, a normál alkotmányos helyzettől miben és milyen alkotmányos felhatalmazással tért el 2020-ban a magyar kormányzat. A Carl Schmitt és Giorgio Agamben által elemzett „kivételes helyzet” a jog felfüggesztését jelenti. Nézeteik pontos megismerése azért fontos, hogy lássuk: a 2020-as hazai helyzetnek semmi köze az említett kivételes helyzethez. Röviden: meg kell különböztetnünk a kivételes helyzetet a rendkívüli helyzettől, mégpedig azért, mert az utóbbi nem jelenti sem általában a jog, sem pedig konkrétan a jogállam felfüggesztését, hanem a parlamenti és kormányzati döntések azon belül maradnak. A rendkívüli helyzetben alkalmazott különleges jogrend valójában nem a *demokráciának*, még kevésbé a *jogállamnak* és a joguralomnak valamiféle felfüggesztése. Ellenkezőleg, éppenséggel része mindkettőnek: a rendkívüli állapotban ez az helyzet maga a demokrácia és maga a jogállam, és – ennek megfelelően – szigorú (mégpedig szintén demokratikus és jogállami) törvények, egyenesen sarkalatos jelentőségű törvények teszik egyáltalán lehetővé és szabályozzák a feltételeit, valamint a működését.

Bevezetés

A jog működésével és hatásával foglalkozó különböző jogelméleti gondolkodók többnyire olyasféle helyzeteket vizsgáltak, amelyeket a társadalmi élet szokásos, rendszerinti, *normális állapotának* nevezhetünk. Ilyen esetben nincsen forradalom, nincsen polgárháború és nincsenek a társadalmat megrázkódtató borzalmak és katasztrófák. Röviden: az élet a megszokottság keretei között zajlik és telik.

Az elmúlt mintegy másfél évszázadban a jogi és a politikai gondolkodók nemcsak elemezték a jog helyzetét, hanem különböző követelményeket is megfogalmaztak a jog működését illetően. A kérdéskörünket érintően egészen konkrétan felállították a jogállam (*Rechtsstaat*), valamint a joguralom (*rule of law*) kialakításának és a fenntartásának követelményét.¹ A jogállam – amiként

¹ A jogállam és a joguralom foglalmainak egymáshoz való viszonyával (különbségek és azonosságok) jelen tanulmányunkban nem foglalkozunk.

azt a szóösszetétel is kifejezi – nemcsak magáról a jogról, hanem egyszersmind az államról is szól.

Az elmúlt fél évszázadban, különösképpen azonban az Európai Unió megalakítása, majd kibővítése óta, a jogállamiság követelménye lényeges kulcskategóriaként jelent meg. A jogállami működés tesztje a következő: megvizsgáljuk azt, hogy egy nem normál helyzetben, vagy amennyiben úgy tetszik, egy *rendkívüli helyzetben* pontosan miként lehetséges a társadalom számára alapvető politikai döntéseket meghozni úgy, hogy ezek a döntések mindvégig a jogállami keretek között maradjanak.

A *járványveszély* által meghatározott elmúlt hónapok megrázó tapasztalata azt mutatja, hogy ebben az ügyben különféle félreértésekkel, ilyen vagy olyan megalapozatlan feltevésekkel is találkozhatunk a nagy nyilvánosságban. A tanulmánynak az a célkitűzése, hogy – elsősorban a magyar helyzetre összpontosítva – bemutassuk, ennek a rendkívüli helyzetnek a kezelése és kézben tartása megvalósítható a jogállam megszokott keretei között is.

A rendkívüli állapot nem kivételes állapot

A járványidőszak megmutatta, hogy az európai országok kormányai milyen döntési helyzet kialakításában tudnak a leggyorsabban és leghatékonyabban válaszolni, reagálni a folyamatosan változó problémákra – vagy éppen mire nem voltak képesek. Az általánosan megfogalmazott elvárás természetesen az volt, hogy a kormányzati politikának ebben a sajátos, speciális helyzetben is összhangban kell állnia a jogállam keretein belüli lehetőségekkel. Ám voltak Magyarországgal kapcsolatban olyan kritikai felvetések (például Donald Tusk megjegyzése a *Der Spiegel*-ben a magyar miniszterelnökről,² amely szerint Orbán Viktorra büszke lehetne az a Carl Schmitt német jogi és politikai gondolkodó, akiről közismert, hogy nem rettent vissza a kivételes állapottól, és a nemzetiszocialista rendszer első éveiben buzgón támogatta Adolf Hitlert), amelyek vagy teljes ismerethiányról, vagy a politikai ellenszenv kifejeződéséről tanúskodnak.

A tanulmány célja, hogy megvilágítsuk, a normál alkotmányos helyzettől miben és milyen alkotmányos felhatalmazással tért el 2020-ban a magyar kormányzat. A vizsgálódásunk elején érdemes néhány fogalmi pontosítást elvégezni. Ennek során Carl Schmitt és a hozzá kapcsolódó Giorgio Agamben különböző munkáira támaszkodunk. Mindkét gondolkodó olyan történelmi és politikai helyzetek elemzője, amelyekben a jog normális, megszokott világa nem érvényesül; konkrétan a rendkívüli, a kivételes helyzetről értekeztek. Schmitt 100 esztendővel ezelőtt, míg Agamben napjainkban. Hatástörténetük következtében e témakörnek mind a ketten a klasszikusai közé számíthatók.

² Peter Müller – Jan Puhl: „What the economy needs is a blitzkrieg”. Interview with EPP president Donald Tusk. *Spiegel*, 2020. április 21.

A normál állapotban (amikor a megszokott életfolyamot nem borítja fel természeti katasztrófa vagy országokat érintő politikai és hadügyi válság) a kiszámíthatóság által biztonságot ad a jogélet megszokott működése. Vannak azonban olyan – a normál állapottól eltérő – helyzetek, amikor az élet biztonságos védelméhez nem elegendőek a hagyományos jogi formális követelmények, hanem elsősorban magát a vészhelyzetet kell megoldani. Egy társadalom biztonságát nemcsak fegyveres viszály, konfliktus veszélyeztetheti, hanem természeti katasztrófa is, vagy éppen adott esetben egy járvány. A tömegesen fellépő egészségügyi probléma éppen olyan súlyos lehet, mint az utcákon tapasztalható erőszakos cselekedetek sokasága. Erre a helyzetre felkészülve a jogállamok alkotmányos rendje jogi lehetőséget ad az eltérésre a normál helyzettől. Hangsúlyozzuk, hogy csakis jogilag szabályozott módon lehet a normál jogi helyzettől eltérni. Ennyiben a szembenézés a rendkívüli helyzetekkel noha módosítja a jogalkotás megszokott rendjét, része a jogállami működés egészének.

A jog normál állapottól eltérő helyzetét Schmitt a felségjog, a főhatalom (a szuverenitás) kérdésköre kapcsán vizsgálta. Két könyvét kell e tekintetben felidéznünk: az egyik a *Die Diktatur* (1921), amely a szuverenitáskérdés eszmétörténetét vizsgálta; a másik pedig a *Politische Theologie* (1922). Az 1921-es munkájában a *pouvoir constitué* (az alkotmányos hatalom), valamint a *pouvoir constituant* (az alkotmányozó hatalom) alapján kétféle diktatúráról beszélt: a *komisszár* (azaz egy konkrét feladattal megbízott), illetve a *szuverén diktátorról*. A megkülönböztetés alapját a következő kérdés adja: mi adhat biztonságot az adott normák érvényesülésének, illetve miként teremthető új norma.

A *komisszár diktátor* mindig a létező alkotmányos rendből indul ki, és annak a megvalósítására törekszik egy olyan helyzetben, amikor az alkotmányos *eljárások* alkalmazása nem biztosítja a politikai közösség számára elfogadott alkotmányos rend létét. Ebben a kivételes állapotban az a feladata, hogy *helyreállítsa* a normál jogi (vagyis az alkotmányos) állapotot. Ez a diktatúra egy időben korlátozott uralom. Schmitt erre a Római Köztársaság időszakából vette a példát, amikor is az egy évre választott diktátornak az volt a feladata, hogy a súlyos külső fenyegetés esetén a jogi normák és a jogérvényesítés (a jog megvalósulásának) normája közötti ellentétet politikai döntésekkel áthidalja a vészhelyzet megoldása érdekében. Röviden: a komisszár jellegű diktátor felfüggeszti az alkotmányt, mégpedig azért, hogy ugyanezen alkotmányt megvédje. Ezt a helyzetet Schmitt az ostromállapothoz hasonlította.

Ezzel szemben a *szuverén diktátor* nem egyszerűen egy fennálló, konkrét alkotmányt függeszt fel a jog alapján, hanem a felfüggesztés által olyan állapotot akar teremteni, amelyben egy új alkotmányos rend lehetségessé válik. A tevékenységét a *pouvoir constituant*, vagyis az alkotmányozó hatalom jellemzi. A *pouvoir constituant* csakis jogokat ismer, míg kötelezettségeket nem; a *pouvoir constitué* viszont fordítva: csak kötelezettségeket ismer, és jogokat nem. A *pouvoir constituant* és a *pouvoir constitué* viszonyát a természettel párhuzamban, analógiában, mint a *natura naturans* (a teremtető természet), valamint a *natura naturata* (a teremtetett természet) különbségét

ragadta meg Schmitt. Ami viszont közös a Schmitt által elemzett diktatúra két fajtájában, hogy mindegyik bekövetkeztének a lehetősége jogilag szabályozott, és mindkettőnek a célja egy alkotmányos normálállapot megteremtése. Az egyik a régit megerősítve, a másik pedig egy újat létrehozva tesz ennek eleget.

Schmitt ezt követően, alig egy esztendővel később jelentette meg a könyvét a *politikai teológiáról*, amelyben már egyáltalán nem esett szó a komisszárról, csakis a szuverénről. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a szerző radikalizálta mind a szuverénrel, mind pedig – ezzel összhangban – a kivételes állapottal kapcsolatos álláspontját. A mű legelső mondatát – „Szuverén az, aki a kivételes állapotról dönt” – azóta megszámálhatatlanul sokan idézték.³ Schmitt itt a *végző döntést*, vagyis a jogi normából nem levezethető döntést állította a középpontba (már ez is mutatja az elszakadását a jogállami elvtől). Mindennek háttérében az a meggyőződése állt, hogy az állam (a politika) elsődleges a joghoz képest. A jogi rend megszűnése nem jelenti mindenféle rendnek a megszűnését, minthogy ott áll az állam (a politika) rendje.

Közbevetőleg megjegyezzük, hogy itt rejlik Schmittnek a Hans Kelsennel folytatott vitája is, minthogy Kelsen az állami rendet csakis a jogi szabályozás összefüggésében értelmezte, és kizárólag a normál élethelyzetet elemezte. Schmittnél a szuverén hatalma önmagából fakad, nem származtatott, és nem is valamilyen normából levezetett hatalom. Ez a szuverén azonban már nem ugyanaz, mint az egy esztendővel korábban megfogalmazott szuverén diktátor, az ugyanis kötődött az alkotmányos helyzethez, míg ez a szuverén már nem kötődik. A szuverén tehát önmagában áll, mögötte csak az erő van, ami által szuverénként tevékenykedhetik, és hatalmi lehetősége végpontja a létező jogrend felfüggesztése. Röviden tehát a kivételes állapotban nincsen jogrend, csakis a politikai akarat által alkotott rend van.

Mi az, amit Agamben hozzátett Schmittnek a szuverenitásra vonatkozó gondolatjaihoz?⁴ Világossá tette, hogy a kivételes állapot egy olyan helyzetet mutat, amikor egyfelől vannak érvényes törvények, amelyeket *nem* alkalmaznak, másfelől pedig vannak cselekvések, amelyeknek *nincsen* helyük a törvények alapján. Erejük ugyan van, az azonban nem törvényerő. A kivételes állapot, egyszerűen összefoglalva, a senkiföldje. A közjog és a politikai tények, a jogrend és az élet között elhelyezkedő senkiföldje. Egy *határhelyzetről* van tehát szó, nem csupán az egyén, hanem az adott közösség szempontjából.

Nemcsak a totalitárius berendezkedéseket jellemzi a kivételes állapot bevezetése. Agamben szerint ugyanilyen módon kivételes állapotot teremtett az Amerikai Egyesült Államokban a 2001. október 26-án elfogadott *Patriot Act*, valamint az ehhez kapcsolódó további rendelkezések is, amelyek – többek között – lehetővé tették, hogy bírói vizsgálat nélkül, hosszú évekig fogva tartsanak különböző gyanúsítottnak ítélt személyeket. Ez persze egy meglehetősen paradox helyzet, mivel maga a jog szabályozza az alapvető jogok felfüggesztését. A kivételes állapot tehát olyan

³ Carl Schmitt: *Politikai teológia*. Budapest, ELTE ÁJK, 1992. 1.

⁴ Giorgio Agamben: *Ausnahmestand*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2004.

jelenség, amikor az élet és a jog feszültségbe kerül egymással, vagyis amikor a jog és a politika döntési tartománya eltér egymástól.

A különleges jogrend alkotmányos elvei Európában és hazánkban

S hogy mi köze van mindennek a magyarországi járványügyi veszélyhelyzetben bevezetett rendkívüli állapothoz? Röviden azt mondhatjuk: semmi. Schmitt szemében ugyanis a kivételes állapot mindig egy a jogot zárójelbe tevő állapot, amikor csupán a politikai erő nyilvánul meg, míg a hazai rendkívüli állapot bevezetése az *alkotmányos rend* alapján történt.⁵ Am éppen e különbözőség világossá tétele miatt kellett felidézniük a schmitti kivételes állapot értelmezését, hogy lássuk, milyen téves az ebben a járványügyi helyzetben hozott döntések rokonítása a kivételes állapottal.

Miután megvizsgáltuk azokat a jogelméleti megközelítéseket (Schmitt és Agamben gondolatait), amelyek különös figyelmet szenteltek a jog működésének a nem normál állapotban, most röviden rátekintünk a hazai jogi válasz alkotmányos keretére a járványveszély tekintetében. Mindebből kiviláglik majd, hogy a helyzet kezelése egyáltalán nem érte el azt a szintet, amelyet kivételes állapotnak nevezhetnénk, azaz az ország teljes mértékben megmaradt a jogállami keretek között.

Fontos megemlítenünk, hogy a bírálatok és a kétségek fő vonulata a *különleges jogrend*, valamint az *emberi jogok* kapcsolatával, továbbá összefüggéseivel foglalkozik. Az egyik döntő jelentőségű szemléleti alapvetés az lehet, hogy maga a különleges jogrend valójában nem a (szabadelvű, vagyis liberális) *demokrácia* (a népuralom), még kevésbé a *jogállam* és a joguralom valamiféle felfüggesztése, hanem – ellenkezőleg – éppenséggel része mindkettőnek. A rendkívüli állapotban ez az új helyzet maga a demokrácia és maga a jogállam, és – ennek megfelelően – szigorú (mégpedig szintén demokratikus és jogállami) törvények, egyenesen sarkalatos jelentőségű törvények teszik egyáltalán lehetővé és szabályozzák a feltételeit, valamint a működését.

A *nemzetközi (köz)jogban* e tekintetben kétféle nagyobb lehetőség különböztethető meg.⁶ Egyfelől vannak olyasféle emberi jogok, amelyek még a különleges jogrend esetén *sem korlátozhatók* semmilyen tekintetben, vagyis amelyek ekképpen abszolútnak tekinthetők, és az alkotmányosság minimumaként rendkívül magas rangban maradnak.⁷ Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által az 1966-os esztendőben tető alá hozott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezség-

⁵ Igényes kortárs sajtóelemzés is ugyanerre a következtetésre jut: Techet Péter: Tényleg Carl Schmittet kell olvasni, hogy megértsük a járványhelyzetet? *Azonnali*, 2020. április 8.

⁶ Az Európa számára mintaadó német alkotmányjog tekintetében például a következő tanulmány kínál áttekintést: Jakab András: A szükségállapot alapvető dilemmája és jogi természete a német alkotmányjog és irodalom tükrében. *Jogtudományi Közlemény*, 62. (2007), 2. 39–49.

⁷ Doktori értekezések is születnek a különleges jogrendi szabályozások elméleti igényű rendszerezéséről: Mészáros Gábor: *Különleges helyzetek és beavatkozási lehetőségek az alkotmányos demokráciákban*. PhD-értekezés. Debrecen, DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017.

okmánya hét emberi jogot kiemel. Ezeket ugyanis az úgynevezett korlátozhatatlan jogok csoportjába sorolja a 4. cikk (2) bekezdésében.

Hasonlóképpen rendelkezik az úgynevezett *genfi jogba* – amely időben megelőzi az ENSZ által fejlesztett nemzetközi jogot – tartozó négy, 1949-es egyezmény közül kettő (mindkettő keltezésének pontos időpontja augusztus 12.), vagyis a hadifoglyokkal foglalkozó harmadik, valamint a polgári lakosság helyzetét és a védelmét tárgyaló negyedik egyezmény. Továbbá mindkét, az 1977-es esztendőben született kiegészítő jegyzőkönyv is (mindkettő keltezésének pontos időpontja június 8.) kiemelten kezel bizonyos emberi jogokat: az első kiegészítő jegyzőkönyv a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről rendelkezik; a második kiegészítő jegyzőkönyv pedig a nem nemzetközi fegyveres összeütközések, vagyis a polgárháborúk egyes áldozatainak a védelméről tartalmaz különféle jogszabályi rendelkezéseket.

A jelenlegi magyar Alaptörvény korlátozhatatlan jogoknak tekinti elsősorban az élethez és az *emberi méltósághoz* fűződő jogot; ezenkívül a kínzás, az embertelen és megalázó bánásmód vagy ilyen büntetés tilalmát; a szolgaság és az emberkereskedelem tilalmát; az önkéntes hozzájárulás nélküli orvosi vagy tudományos kísérlet tilalmát; az emberi fajnemesítést, illetve az emberi testnek és testrésznek a hasznoszerzési célú felhasználását, továbbá az emberi egyedmásolás tilalmát; az ártatlanság vélelmét (*presumptio innocentiae*); a védelemhez fűződő jogot; a „nincsen bűncselekmény törvény nélkül” (*nullum crimen sine lege*) elvét; valamint a többszöri elítélés tilalmát.⁸

Másfelől – és az emberi jogoknak a túlnyomó többsége pontosan ide, ezen csoportba tartozik – olyasféle emberi jogok is léteznek, amelyek eleve *nem* tekinthetők *korlátozhatatlannak*. Például az emberi jogok összeütközése (vagyis kollíziója) esetén a *szükségességi* és az *arányossági* (alapjogi jellegű) teszt az iránymutató a(z esetleg kölcsönös) korlátozásban.⁹ Az eme emberi jogok gyakorlása és a velük élés, illetőleg az érvényesítésük tehát különleges jogrend esetén *felfüggeszthető*, még a szükségességi és az arányossági teszt által megengedett mértéken túl is menve.¹⁰ Kulcsjellemező azonban az ideiglenesség.¹¹

Az alkotmányjogi szabályozásnak mindig *egyensúlyt* kell biztosítania (noha ez természetesen sohasem lesz, nem is lehet tökéletes) aközött, hogy – egyrészt – az adott veszedelem elleni védekezés biztonságos legyen, gyors és hatékony intézkedésekkel

⁸ Az alapjogok, illetőleg azok korlátozásának kérdéséről angol nyelven lásd Kiss Barnabás: Some remarks on the provisions of the new fundamental law of Hungary regarding fundamental rights. In Ranko Keča (szerk.): *Harmonizacija srpskog i mađarskog prava sa pravom Evropske Unije*. Novi Sad, Pravni fakultet u Novom Sadu, Centar za izdavačku delatnost, 2013. 513–523.

⁹ A szükségességi és az arányossági teszt például egy alkotmányos biztosítékot jelent a különleges jogrend idején: Mógor Judit – Horváth László: Alkotmányos korlátok (garanciák) a minősített időszakokról szóló szabályozásban. *Bolyai Szemle*, 18. (2009), 3. 35–45.

¹⁰ Az alapjogok korlátozása elvi szinten már az előző alkotmányban is lényegében megegyező volt: Kiss Barnabás: Az alapjogok korlátozása és a közérdek. In Szamel Katalin (szerk.): *Közérdek és közigazgatás*. Budapest, MTA JTI, 2008. 169–182.

¹¹ Minden intézkedésnek rendelkeznie kell az ideiglenesség jellegével. Kádár Pál: A kivételes hatalomtól a különleges jogrend idején bevezethető intézkedésekig. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2. (2014), 1. 5–46.

végrehajtva.¹² Másrészt pedig hogy az alkotmányos demokráciában és a jogállamban az alapvető jogok védelmet élvezzenek. Az *arányosság* követelménye segíti elő, hogy a létrejövő hatalomösszevonás csak a feltétlenül szükséges mértéket érje el.

A *rendkívüli jogrend* 1989-ben került bele, máig ható érvénnyel, a magyar alkotmányos rendbe, tehát a korábbi két parancsuralmi rendszerhez képest kifejezetten a demokratikus átmenet, a jogállam megteremtésének a jogi vívmánya.¹³ A 2012-es új Alaptörvényben egy különálló, önálló fejezetet kapott az immáron némileg megváltozott elnevezésű *különleges jogrend*, amely a részletszabályokat illetően a mindenkori honvédelmi és katasztrófavédelmi törvényre utal. A magyar Alaptörvényben a minősített időszakok 2016-ban egészültek ki a belbiztonsági védelmi helyzetre, vagyis a *terrorveszélyhelyzetre* vonatkozó szabályokkal, válaszul a nemzetközileg egyre jelentősebbé váló terrorcselekmények jelentette fenyegetésekre.

A *különleges jogrend* szabályozása rendkívül kifinomultnak tekinthető a magyar rendszerben, amennyiben összehasonlítjuk más, például európai szabályozásokkal. Sok helyütt nem tesznek különbséget alkotmányos szinten a különféle veszélyhelyzeti fajták között. Jelenleg ennek *hat fajtája* létezik hazánkban: a rendkívüli állapot, a szükségállapot, a megelőző védelmi helyzet, a már említett terrorveszélyhelyzet, a váratlan támadás, valamint a veszélyhelyzet.¹⁴ A járvánnyal kapcsolatban most bevezetett a legenyhébb ezek közül.¹⁵ A kihirdető az első négy esetben az Országgyűlés, az utolsóban a Kormány, váratlan támadás esetén azonban nincsen kihirdetés. Az utolsó négy esetben a Kormány hozhat rendkívüli intézkedéseket, az elsőben a Honvédelmi Tanács, szükségállapot esetében pedig a köztársasági elnök.

Látható, hogy *államszervezeti* oldalról átmenetileg megváltozik a *hatalom-megosztás* elve, és ideiglenes hatalomösszpontosulás következhet be, gyakorlati okokból. A veszélyhelyzet megszűntével ezeknek vissza kell állnia az eredeti állapotba, addig pedig erős ellenőrzési eszközök beépítésére van szükség (elsősorban az Országgyűlés, valamint az Alkotmánybíróság oldaláról).¹⁶

¹² A különleges jogrendek eme alapvető ellentmondását (dilemmáját) jól összefoglalja a tanulmányában Kiss Barnabás. Kiss Barnabás: Az alapjogok korlátozhatósága különleges jogrendben, különös tekintettel a (büntető-) igazságszolgáltatásra vonatkozó rendkívüli intézkedésekre. In Homoki-Nagy Mária et al. (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2018. 555–556.

¹³ A magyar alkotmányjogi fejlődés ívéről szóló elemzés: Szabó Csaba – Horváth László: Magyarország Alaptörvényének és a Magyar Köztársaság (MK) Alkotmányának összevetése a különleges jogrend vonatkozásában. *Hadmérnök*, 7. (2012), 2. 395–404.

¹⁴ A hatféle időszak tipológiai elemzése: Jakab András – Till Szabolcs: A különleges jogrend. In Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba*. Budapest, HVG-ORAC, 2016. 485–513.

¹⁵ Angol nyelven is olvasható rövid összefoglaló elemzés a bevezetett intézkedésekről: Szilvay Gergely: The nature of Hungary's 'state of emergency'. *The European Conservative*, 2020. április 17.

¹⁶ A biztosítékok és a garanciák körüljárása: Till Szabolcs: Különleges jogrend. In Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (IJOTEN)*. 2019.

A Covid-19 vírus okozta járvány 2020 első hat hónapjában alapvetően próbára tette az európai államokat, és a gyakorlatban is megmutatta, hogy a különféle válsághelyzetekre adott válasz, reagálás képessége milyen szinten áll az egyes országokban, érteve ehelyütt a jogszabályi háttérrel, az intézményrendszert és az infrastruktúrát, illetőleg a nemzeteket összefogó, koordináló politikai vezetést.¹⁷ Nyilvánvaló, hogy olyan mértékű volt az alapvető javak veszélybe kerülése, hogy mindenféleképpen állami beavatkozásra volt szükség, méghozzá túllépve a jogi berendezkedés által szokásos módon jelen lévő eszközökön. Az egyes európai megoldások közötti összehasonlítást jelentősen megnehezítette az a körülmény, hogy nincsen egységes elnevezés az Európai Unióban a különleges jogrend módozatait, fajtáit illetően.¹⁸ A félreértésekhez – a jogi hozzá nem értésen, valamint az újságírói felületességen kívül – nem egyszer fordítási nehézségek is hozzájárultak.¹⁹

A válsághelyzetek alapvető jellemzője, hogy a hétköznapi élet szokványos jogi keretei, rendszerei közül szükséges kilépni, gyors és határozott feleleteket, reakciókat adni, amire a rendkívüli állapot intézménye szolgáltat lehetőséget.²⁰ Ilyen esetekben természetes módon kerül feszültségbe a *biztonság* és a *szabadság*: akár jogállami paradoxonnak is nevezhetjük, hogy a jogrendre felhatalmazásnak egyszerre kell kellően részletesnek, ugyanakkor megfelelő cselekvési szabadságot biztosítónak lennie.²¹ Amiként az áttekintésünkéből látható, a járvány miatt bevezetett rendkívüli állapotnak semmi köze sincsen a Schmitt nevéhez köthető kivételes állapothoz. Az utóbbi ugyanis a jog felfüggesztését jelenti, míg a most alkalmazott megoldások az *alkotmányos rend*, a jogrend alapján álltak. Ami nagyon egyszerűen azt jelenti, hogy a Schmittre, a diktatúrára, a parlament felszámolására tett kritikai utalásoknak egyszerűen nincsen köze a valósághoz.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a rendkívüli jogrend „egy alkotmányos állapot, és nem az alkotmány nélküli állapot”.²² Ha még hatásosabban szeretnénk fogalmazni, akkor nem a *jogállam* (vagy a joguralom) végéről, hanem – dacára a szélsőséges kihívásoknak, amellyel az ország, az állam szembenéz – pontosan annak az *ünnepről* van szó.

¹⁷ Sándor Lénárd: A szükséghelyzet nemzetközi. Beszélgetés Federica Cristanival. *Mandiner*, 2020. április 13.

¹⁸ Sándor Lénárd: „Nincsen egységes mintája a különleges jogrendnek”. Beszélgetés Szilágyi János Edével. *Mandiner*, 2020. szeptember 15.

¹⁹ Kelemen Roland: A különleges jogrend szabályozása az egyes alkotmányokban I. Általános alapvetés, fogalmi elhatárolás. *Vélemények a Katonai Jog Világából*, 1. (2019). 1–11.

²⁰ Természetesen a rendkívüli jogrend mögött meghúzódó korlátozásoknak az indokai mindig valamilyen politikai bölcseletet tárnak fel. Fődi Kitti: Nekem kéne feláldozni magam, vagy mások áldozzák fel magukat értem? *444.hu*, 2020. április 10.

²¹ Csink Lóránt: Mikor legyen a jogrend különleges? *Iustum Aequum Salutare*, 13. (2017), 4. 7, 12–13.

²² Friedrich Kojá: Állami szükségállapot és a szükségállapotra vonatkozó jog. In Takács Péter (szerk.): *Államtan*. Budapest, Szent István Társulat, 2003. 799.

Felhasznált irodalom

- Agamben, Giorgio: *Ausnahmezustand*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2004.
- Csink Lóránt: Mikor legyen a jogrend különleges? *Iustum Aequum Salutare*, 13. (2017), 4. 7–16. Online: http://ias.jak.ppk.hu/hir/ias/20174sz/01b_Csink_IAS_2017_4.pdf
- Földi Kitti: Nekem kéne feláldozni magam, vagy mások áldozzák fel magukat értem? *444.hu*, 2020. április 10. Online: <https://bit.ly/3vU3RCQ>
- Jakab András: A szükségállapot alapvető dilemmája és jogi természete a német alkotmányjog és irodalom tükrében. *Jogtudományi Közöny*, 62. (2007), 2. 39–49.
- Jakab András – Till Szabolcs: A különleges jogrend. In Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba*. Budapest, HVG-ORAC, 2016. 485–513.
- Kádár Pál: A kivételes hatalomtól a különleges jogrend idején bevezethető intézkedésekig. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2. (2014), 1. 5–46. Online: <https://bit.ly/3f6i0XH>
- Kelemen Roland: A különleges jogrend szabályozása az egyes alkotmányokban I. Általános alapvetés, fogalmi elhatárolás. *Vélemények a Katonai Jog Világából*, 1. (2019). Online: www.hadjog.hu/wp-content/uploads/2019/02/2019-1-Kelemen.pdf
- Kiss Barnabás: Az alapjogok korlátozása és a közérdek. In Szamel Katalin (szerk.): *Közérdek és közigazgatás*. Budapest, MTA JTI, 2008. 169–182.
- Kiss Barnabás: Some remarks on the provisions of the new fundamental law of Hungary regarding fundamental rights. In Ranko Keča (szerk.): *Harmonizacija srpskog i mađarskog prava sa pravom Evropske Unije*. Novi Sad, Pravni fakultet u Novom Sadu, Centar za izdavačku delatnost, 2013. 513–523.
- Kiss Barnabás: Az alapjogok korlátozhatósága különleges jogrendben, különös tekintettel a (büntető-) igazságszolgáltatásra vonatkozó rendkívüli intézkedésekre. In Homoki-Nagy Mária – Karsai Krisztina – Fantoly Zsanett – Juhász Zsuzsanna – Szomora Zsolt – Gál Andor (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJTK, 2018. 555–556. Online: http://acta.bibl.u-szeged.hu/53845/1/juridpol_081.pdf
- Koja, Friedrich: Állami szükségállapot és a szükségállapotra vonatkozó jog. In Takács Péter (szerk.): *Államtan*. Budapest, Szent István Társulat, 2003, 797–817.
- Mészáros Gábor: *Különleges helyzetek és beavatkozási lehetőségek az alkotmányos demokráciákban*. PhD-értekezés. Debrecen, DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2017. Online: <http://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/237870>
- Mógor Judit – Horváth László: Alkotmányos korlátok (garanciák) a minősített időszakokról szóló szabályozásban. *Bolyai Szemle*, 18. (2009), 3. 35–45. Online: <http://shorturl.at/sORST>
- Müller, Peter – Jan Puhl: „What the economy needs is a blitzkrieg”. Interview with EPP president Donald Tusk. *Spiegel*, 2020. április 21. Online: <https://bit.ly/3q3ILxN>
- Sándor Lénárd: A szükséghelyzet nemzetközi. Beszélgetés Federica Cristanival. *Mandiner*, 2020. április 13. Online: https://precedens.mandiner.hu/cikk/20200413_a_szukseghelyzet_nemzetkozi
- Sándor Lénárd: „Nincsen egységes mintája a különleges jogrendnek”. Beszélgetés Szilágyi János Edével. *Mandiner*, 2020. szeptember 15. Online: <https://bit.ly/3cenfCR>
- Schmitt, Carl: *Politikai teológia*. Budapest, ELTE ÁJK, 1992.
- Szabó Csaba – Horváth László: Magyarország Alaptörvényének és a Magyar Köztársaság Alkotmányának összevetése a különleges jogrend vonatkozásában. *Hadmérnök*, 7. (2012), 2. 395–404. Online: http://hadmernok.hu/2012_2_szabo_horvath.pdf
- Szilvay Gergely: The nature of Hungary’s ‘state of emergency’. *The European Conservative*, 2020. április 17. Online: <https://bit.ly/3cY1RB5>
- Techet Péter: Tényleg Carl Schmittet kell olvasni, hogy megértsük a járványhelyzetet? *Azonnali*, 2020. április 8. Online: <https://bit.ly/3vOGHOi>
- Till Szabolcs: Különleges jogrend. In Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (IJOTEN)*. 2019. Online: <http://ijoten.hu/szocikk/kulonleges-jogrend>